

(əvvəli ötən sayımızda)

Çinlilər elmin və incəsənətin bir çox sahələrini, yenilik və ideyaları Bak tayfasının vasitəçiliyi ilə sumerlərdən öyrənmişdilər. Günəş ilini, onun on iki aya bölünməsinə, yeddi günlük həftə bölgüsünü, ilin dörd fəslə bölünməsi haqqındakı bilgileri onlar İkiçayarasının qədim sakinlərindən əldə etmişdilər. Hər on iki ildən bir hadisələrin təkrarlanmasını, fəlbaxma ənənəsini uşurlu və uğursuz günlər haqqında xurafı baxışları, rəqəmlərin harmoniyasının gizəmliliyi, ulduzların və o cümlədən qütbulduzunun adlarını, Babilin standart ölçü və çəki vahidlərini, on iki musiqi qammasını, akkadların onluq rəqəm sistemini və buna bənzər bir çox şeyləri öyrənmişdilər. (Terrien de Lacouperie, 1894, Səh. 10)

Çinlilərin 6 səma ruhu Elamin ikinci dərəcəli altı tanrısının adları ilə eynidir. Qədim Çində hakimiyyət idarəçiliyi 12 inzibati-əraziyə bölünərək 12 rəhbər tərəfindən idarə edilirdi. On ikilik inzibati idarəçilik sistemi Mao-tunun Hun dövlətində və Oğuz xaqanın dövründə də mövcud idi.

Şərqdə odun sürtünmə ilə əldə edilməsinin əksinə olaraq, odun fırlatma üsulu ilə əldə edilməsi, daş əvəzinə inşaatda gil kərpicdən istifadə edilməsi, kəməllərin çəkilməsi, suvarma şəbəkəsinin yaradılması, buğdadan istifadə və əkinçiliklə məşğul olmağı məhz bak tayfaları keçmiş təcürübə və biliklərinə əsaslanaraq Çinə yerləşdikdən sonra tətbiq olunmuşdur. Dəmir emalı və metal tökmə sənəti, atçılıq və döyüş arabasından istifadə, şəxsi möhürdən istifadə, bütün bunlar Çinə köçərək orda məskunlaşmış turanlı bek tayfalarının istifadə etdikləri və kökləri Mesopotamiyaya dayanan elmi və təsərrüfat təcürübəsinin tətbiqi nəticəsi idi. (Terrien de Lacouperie, 1894, Səh. 11)

T.Lukaperi kitablarında əks etdirdiyi dəlilləri Çin mənbələrindən və araşdırdığı mixi yazı mətnlərindən əldə etdiyini və onların mötəbərliyi haqqında heç bir şübhəyə yer olmadığını yazır. Çünki heç bir sinoloq hələ Çin mədəniyyətinin qərb, yəni Turan mənşəli olmadığını sübut edə bilməmişdir.

Çinin qədim tarixinin ən məşhur bilicilərindən Huanq-Pu-Mu III yüzillikdə belə bir qədim rəvayətdən bəhs edir ki, çinlilərin Şennunq adlandırdıqları Sarqon dövlətinin zamanında Huanq-ti araba və qayıqlar hazırlayaraq onu müşayiət edən şəxslərlə birlikdə 900 min li uzaq bir məsafə qət edərək qərbdən şərqə, dün-

e.ç. 2300-cü ildə Elama hücum edib 13 şəhəri işğal edərək öz dövlətinə qatdı. Sarqonun işğalçı hücumları və Mesopotamiya və ətraf əraziləri öz hakimiyyətinə tabe etdirmək fəaliyyəti digər tayfalarla birlikdə Bak tayfa birliyinin də öz yerlərini tərk edib köçlərə məruz qalmasına səbəb olmuşdur.

Çinin öz ölkələrini Orta krallıq və öz əhalisini qarabaşlılar adlandırmaları tamamilə Assur-Babil ənənəsinə uyğun bir hal idi.

Ələsgər Siyablı

Dünya tarixinin Turan dövrü

yanın o başında yerləşən Çinə səfər etmişlər. (Terrien de Lacouperie, 1894, Səh. 2)

Çinin gələcək sakinləri olan Bak tayfası Ur kralı Dunqinin və Laqaşın rəhbərliyi altında Qudeanın dövründə Susun sərhəddindəki ərazidə yaşayırdılar və Babilə

yayılmış mixi yazı sənətini öyrənmişdilər. Sonra onlar şərq tərəfə Çinə köçdüləri zaman bu yazı sənətini və xaldey mədəniyyətinin bir çox ünsürlərini özləri ilə apardılar. Onlar Çində mədəniyyətin əsas daşıyıcıları olmuşlar. Bak tayfaları geniş ərazidə, o cümlədən Elamin-Susian yaxınlığında, Xəzər dənizinin cənub-şərqində və Hindiquşun qərbində məskunlaşmışdılar.

Şərqdə doğru hərəkət etdikləri zaman Bak tayfalarının bir neçə qolu ayrılaraq şimala, Yeniseyin şimal hövzəsinə doğru hərəkət etmişlər. Məhz həmin yerdə qədim yazı nümunələri aşkar edilmişdir.

Qədim Çin salnamələrində Bak tayfasının özləri ilə gətirdikləri Assur-Babil hakimiyyət sülalələrinə mənsub kral adları da öz əksini tapmışdır.

Bak tayfasının özü ilə Çinə apardığı yazı sistemi Elamda e.ç. XXIII əsrə qədər istifadə olunan mixi yazı öncəsi piktogram yazı sistemi idi. Akkad çarı Sarqon

T.D.Lukaperi "Babilin qədim xarakteri və onun çinə törəvləri" adlı əsərində Turan Elam-xaldey dilinin və mixi yazısının çin dilinin və çin heroqliflərinin formalaşmasında oynadığı önəmli rolunu və hər iki dildə bir çox paralelləri çoxsaylı müqayisələrlə təsbit etmişdir.

İki yüz qədim çin heroqlif işarələrinin 85-i babil yazı işarələrinin əslində olduğu kimi saxlanmışdır. Çin salnamələrində yazıldığına görə çinlilərin Dunqin adlandırdıqları Dunkit 640 mixi işarəsi və idioqram müəyyən etmişdir. Bu işarələr əsasında yaradılmış çin heroqliflərinin sayı uzun əsrlər boyunca elmin, mədəniyyətin və ədəbiyyatın inkişafı nəticəsində 10 minə çatmışdır. Mixi yazı müəssisələri Babil-xaldey mixi işarələrinin sayını 496 və ya 556-ya kimi, Misir heroqliflərinin sayını isə 500-ə yaxın müəyyən etmişlər. (Terrien de Lacouperie, 1888, Səh. 13)

Çində yazılar gil lövhələrin əksinə olaraq qamış və ya bam-

buk qabığı üzərində, Misirdə isə papirus üzərində yazılırdı.

Lukaperi ilə yanaşı alman alimi A.Billerbek də Elamdan, Sus ətrafında yaşayan Bak tayfalarının Çinə köçlərindən bəhs edir, lakin onları monqol mənşəli adlandırır: "Sus dövlətinin əsasını qoymuş monqol tayfasının bir hissəsi Kudur Naqhunta Babilə hakimiyyəti ələ aldığı zaman Şərqi Asiyaya və Çinə doğru ağır bir səfərə başlayaraq Çində Xuanxe çayının quzey sahillərində indiki Şansi və Çili vilayətlərinin ərazisində dövlətin və mədəniyyətin əsasını qoymuşlar. Uzaq batıdan gələn, Çində dövlətin və mədəniyyətin əsasını qoyan bu tayfanın adı Bak tayfası idi. Bu tayfanın Çində əsasını qoyduğu beş

tanrılarla eyniləşdirildiyi kimi, Çin imperatorları da tanrının övladları hesab olunurdular.

Əjdaha Çinin dini və siyasi həyatında mühüm rol oynayır. Çinin məbədlərindəki mifik surətlərin və bəzəklerin təsvirində, imperatorların geyimlərində və bəzəkələrində, ordunun bayrağındakı təsvirlərdə önəmli yer tutur və onun universal təsvirlərinin arxasında nə isə müəmmalı bir simvolika gizlənmişdir.

Avropa səyyahlarının müşahidələrinə əsasən çinlilərin təsvirlərinə görə əjdahalar yüksək dağlarda yaşayırlar, onlar xoşbəxtliyin atalarıdır və buna görə də onların şərəfinə məbədlər ucaldırılır. Ferguson Hindistan və Çində ilana sitayiş etiqadının ümumi bir mərkəzdən, cənub tərəfdəki Tibetdən və ya şimal tərəfdəki Tatariyadan-Türkistandan götürülə biləcəyi fikrini irəli sürür. (Fergusson J. 1868, Səh. 52)

İngilis mənşəli Hindistan araşdırmaçı J.Koyajenin "Qədim

kamiyyətin beş hökmdarı Hoanq-ti adını daşıyırdı, qədim çin dilində həmin hakimiyyət ünvanının ifadə forması isə Kon-ti şəklində idi. Onların nəslı Nak və ya Nan adını daşıdıqları üçün qədim salnamələrdə adları Nak-kon-ti kimi ifadə olunurdu". (A.Billerbeck, 1893, Səh. 48, 49)

E.ç. IV əsrdən etibarən Çində Xuanxe çayının şimalı türklərin yaşadığı ərazi olmuşdur. Çinlilər isə Xuanxen cənubunda yaşayırdılar. Xuanxe bir türk çayı idi və onun türkçə "coşqun" mənasında olan Kuyankı adı çinə Xuanxe şəklində ifadə olunurdu. (Zakirzenov Kayrat. 2012. Səh. 20)

Yada daşı türklərdə olduğu kimi çinlilərdə də möhkəmə hesab olunurdu. Yəni tanrı və imperatorların, əfsanəvi qəhrəmanların heykəlləri və müqəddəs hesab olunan müxtəlif əşyalar düzəldilirdi. İlan və əjdaha etiqadı da çin inanc sistemində önəmli yer tuturdu. Turanlı sumerlərin hökmdarları tanrısaxarakter daşıyıb

İran və Çinin kult və əfənləri" əsərində sak əfsanələrinin İran və Çin əfsanələrinə təsiri haqqında bəhs olunur. Sak əfsanələrində və tarixində bəhs olunan bir çox hadisələri və qəhrəmanların obrazları İran tarixidastanlarının təsiri ilə çin əfsanələrinə daxil olmuşdur. Misal üçün Keyxosrov çinin əfsanəvi hökmdarı Cho-Vanq ilə oxşar cəhətlərə malikdir.

İranın Dağlara, quşlara, suya, küləyə, hökmdarlara sitayiş kultu ilə çindəki eyni inanclar arasında bənzərliklər vardır.

Mərkəzi Asiyada uzun illər ərzində hökmranlıq etmiş sak etnosu qonşu xalqlar üzərində böyük təsir gücünə malik olmaqla onların qəhrəmanlıqları haqqındakı hekayətlər fars əfsanələrinə də böyük töhvələr verməklə yanaşı çin mitologiyasını da zənginləşdirmişdir. Saklar Çin və İran arasında malik olduğu əlverişli coğrafi mövqeyinə uyğun olaraq öz əfsanələrini hər iki dövlətə mənəvi dəyər kimi töhfə vermişdir...

(ardı gələn sayımızda)